

ÓVODÁSOK KÉPKÖNYVOLVASÁSI SAJÁTOSSÁGAI

A képkönyv (Révész, 2019, 167) – más néven: silent book, némakönyv, csendeskönyv – a képeskönyv egy speciális változatát alkotja: olyan könyvtípus, amely (szinte) kizárólag képek segítségével, szavak nélkül vagy azok háttérbe szorításával mesél el egy történetet. A verbalitás gyakran pusztán a cím, fülszöveg vagy impresszum révén figyelhető meg ebben a könyvtípusban (Goda, 2021, 14). A szöveges narratíva felszámolása arra ösztönzi az olvasót, hogy a könyvben megjelenő képek révén saját maga alkossa meg, verbalizálja a képekből kibomló történetet.

A képkönyv kínálta könnyed befogadás ellenére a magyar könyvpiacra még nem közzismert a képkönyv fajtája. Ennek az is lehet az oka, hogy ha olvasásról van szó, azonnal a betűvel leírt szöveg jut az eszükbe. A képkönyvek dekódolása zavarba ejtő lehet, hiszen itt az olvasó önmagára van utalva, saját szavaival kell megfogalmaznia a könyvben látottakat és nem a szöveg adta magyarázatot kell elolvasnia. Ahhoz, hogy az olvasó mesélni tudjon és leírja az érzéseit, bátorságra és figyelmességre van szükség a hallgatóság felől (Lovas-Szabó, 2023, 8). A képkönyv olvasásához ezért szükségünk van bizonyos előzetes ismeretanyagra, hogy a képek adta vizuális kódot meg tudjuk érteni és értelmezni (Goda, 2021, 28.).

A képkönyv segítséget nyújt az ismeret átadásában is, történjen az individuálisan, a képkönyv tanulmányozása közben vagy akár egy közösen megbeszélte és elhangzott tudásanyag megosztása során. A képkönyvekkel való foglalkozások során szépirodalmi művekkel is találkozhat az olvasó, melyek hatással vannak az ember elméjére és érzelmeire. Mivel a képkönyvek művészeti alkotások, a vizuális műveltség gyarapításához egyaránt hozzájárulnak (Goda, 2019, 8). A képi megjelenítés gazdagítja a gyermekek belső képének megformálását, a képek változatossága és az igényes illusztrációk megalapozzák a gyermekek nyitottságát a művészetek felé (Révész, 2017, 419-421).

A képkönyv szerkezetében egy vagy több kép is előfordulhat egy ugyanazon lapon. Ha az utóbbi teljesül, akkor a képek általában képregényszerűen helyezkednek el az oldalon. A sok képből álló könyvek a történet dinamikájára és időrendi szétosztására fektetik a hangsúlyt, míg az oldalanként elhelyezett egy kép esetén általában gazdagabb és kidolgozott illusztrációval találja magát szemben az olvasó (Goda, 2021, 15).

A képkönyvek számos pozitív hatást rejtenek magukban. Összekapcsolják az olvasókat érzelmi és értelmi szinten, és főképp segítenek összehozni a befogadókat egy közös mesélés erejéig. Minden olvasó hozzáteheti a saját kis részét a meséléshez vagy történethez. Individuálisan vagy akár csoportosan is folyhat a történetkövetés. A képkönyvek nézegetése fejleszt az érzelmi intelligenciát, kreativitást, magasabb szintre emeli a képértelmezést és segít az elfogadásban, önmagunk és mások megismerésében (Lovas-Szabó, 2023, 5).

A képkönyv sok más pozitív tulajdonsága mellett meg kell említeni, hogy a legnagyobb varázsa a multikulturális alapjaiban rejlik. Vagyis, egyrészt nagy erény, hogy nincs feltüntetett szöveg a képkönyvben, bárki bármit „olvashat” belőle. A képkönyv az „olvasó” fantáziájára bízva a könyvben megjelenő történet kimenetét. A képkönyv olvasása közben fény derül magára az emberi felfogásra is, ki hogyan szemléli a körülötte lévő világot. Az „olvasó” személy saját belső világa kivetül a képen látottakra, legyen az pozitív vagy negatív aspektus. Ezenkívül a képkönyv „olvasása” egyfajta identitás-kivetülés önmagunkról. A képkönyv olvasása közben az ember a saját tudására és emlékeire alapozva mesél. Ez egy bizonyos fajta kitérő a másik ember felé, ami olykor bizony nem egyszerű feladat (Lovász, 2023).

A képkönyvből való mesélés általánosságban nem ütközik nyelvi akadályba. Sőt az anyanyelv elsajátításánál segítséget nyújt a szókinccs bővítésében és a helyes fogalmazásgyakorlásban. Didaktikai szempontból a beszéd- és gondolkodásfejlesztés mellett nagyon jól használható az írás-olvasás előkészítésére is. A képkönyv nézegetése során ugyanis több mindenkire hallva különböző megfogalmazásban tanulhat új kifejezéseket a gyermek. A képről való beszélgetés, gondolkodás és képekkel történő egyéb interakciókhoz mind hozzátartozik a szöveg – képekkel történő interakció és a képekről való beszélgetés (Juhász, 2021, 15). Az idegen nyelv tanulása során pedig segít az új szavak elsajátításában és a helyes beszéd kialakítására szolgál (Lovász, 2023).

A képkönyvvel továbbá terápiás célú foglalkozást is lehet alkalmazni a sajátos nevelési igényű gyermekeknek, mivel ezeknek a gyermekeknek rendkívül fontos a dolgok vizuális megjelenítése és szemléltetése. A képkönyvet alkalmazó biblioterápia hozzájárulhat a stresszoldáshoz és traumakezeléshez. Természetesen ezek a területek szaktudást, gyógypedagógiai felkészültséget igényelnek (Goda, 2021, 26).

Írásomban egy történetkövetésre és szókinccsfejlesztésre összpontosító képkönyvvizsgálatot mutatok be, a továbbiakban ezeket részletezem.

A KUTATÁS HELYSZÍNÉNEK ÉS RÉSZTVEVŐINEK A BEMUTATÁSA

A gyerekekkel való felmérést a nagycétényi Manócska Óvodában hajtottam végre, ahol jómagam is óvónő vagyok. A falu központjában elhelyezkedő óvoda, mely 2020 szeptemberében nyitotta meg kapuit, szerves részévé vált a környék számára az oda látogató gyermekeknek és szüleiknek köszönhetően. Az óvodába járó gyermekek létszáma 38, ebből a legtöbb magyar ajkú gyermek. Rajtuk kívül vannak szlovák anyanyelvű gyermekek is, akiknek a felmenői közt még akadnak magyar ajkú nagyszülők.

A kutatást 2024 márciusában és áprilisában végeztem el. Választásom három, gyermekeknek szánt képkönyvre esett: Béatrice Rodriguez: *The Chicken Thief (A tyúktolvaj)*, Suzy Lee – *Wave*, Alison Jay – *Out of the Blue*. Írásomban Alison Jay képkönyvének befogadásközpontú vizsgálatát ismertetem.

A vizsgálat során a gyermekek reakcióit, a könyvek által kiváltott érzéseiket és válaszaikat mutatom be. Erre a legmegfelelőbbnek olyan könyvek kiválasztását láttam, melyek tematikája a gyermekekhez közel áll.

Az összlétszámból hat gyermek válaszait hallgattam a kutatásom során, akik négy és hat év közöttiek. A gyermekek adatait védve csak a keresztnévük kezdőbetűjét tüntetem fel a munkám során. Ebből a hat gyermekből négy magyarjékú és kettő szlovákjékú gyermek vett részt. A szlovák anyanyelvű gyermekek válaszait lefordítottam magyarra. Az adatelemzés során fellelhető a helyi tájszólás is a magyar gyermekek válaszaiban, melyeket az idézett szövegekben is feltüntettem.

Az általam választott gyermekek egy kicsit mind kitűnnek a csoportból. Összeségében elmondható, hogy szignifikáns jellemzőiknek köszönhetően esett rájuk a választásom.

A KUTATÁS LEBONYOLÍTÁSÁNAK MÓDJA

A képeskönyvvel való foglalkozás egy elzárt helyen, az óvodán belül egy kisebb teremben ment végbe. Négyszemközt foglalkoztam a gyermekekkel annak érdekében, hogy a kutatásban részt vevő gyermekek ne hallják egymás válaszait és reakcióit.

Három képkönyv kutatását végeztem el a gyerekekkel, jelen írásomban ebből egyet mutatok be.

A kutatás ideje egyéntől függően eltérő mennyiségű időt vett igénybe, öt és fél perctől tizenhárom-tizenöt percre, változóan. Nyitottak és készségesek voltak a gyermekek. Az előre megírt kérdéssor segítségével lendületesen és folyékonyan ment minden beszélgetés. Am előfordult egy-egy olyan helyzet, mikor a gyermekek elakadtak, nem tudták kifejezni magukat vagy összefüggéstelenül beszéltek, főleg az első képkönyv nézegetésénél, viszont az általam előre megfogalmazott kérdésekkel ezt át tudtuk hidalni.

A MEGFIGYELÉSI SZEMPONTOK ISMERTETÉSE

A képkönyvek közös áttanulmányozásának fő célja az volt, hogy megfigyeljem a gyermekek képolfvasási szokásait. A kutatást a következő szempontok alapján végeztem el:

a) A képen látottak azonosítása, szereplők megfigyelése: A megfigyelés fő kérdései, hogy a gyermekek *mit látnak a képen, mi történik a képen*. Fontos megfigyelési szempont volt számomra, hogy kire, mire irányul a figyelmük az adott képen, valamint mennyire alaposan nézik meg a képeket, a részletekre is oda tudnak-e figyelni. Megértik-e és helyesen értelmezik a képkönyv által kínált illusztrációkat, azok eseményjellegét? Külön figyelmet szenteltem a szereplők megfigyelésére: mi alapján ismerik fel őket, helyesen nevezik-e meg őket, az állatok esetén felismerik-e, milyen emberi tulajdonságokkal és képességekkel vannak felruházva.

b) Érzelmek azonosítása: A megfigyelési szempont lényege, hogy a vizualitásból kiindulva vajon képesek-e azonosítani a gyermekek, hogy a szereplők milyen érzelmeket élhetnek át. A fő kérdések: *mit érez a szereplő, miből gondold, hogy ezt érzi, ezt éli át*.

c) Ok-okozatiság felismerése: A vizsgálati szempont fő kérdése, hogy a gyermekek *milyen vizuális elemek alapján vonnak le következtetéseket*. Vajon felismerik-e a látványelemek közti összefüggéseket, tudnak-e az egyik eseményből következtetni egy másikra?

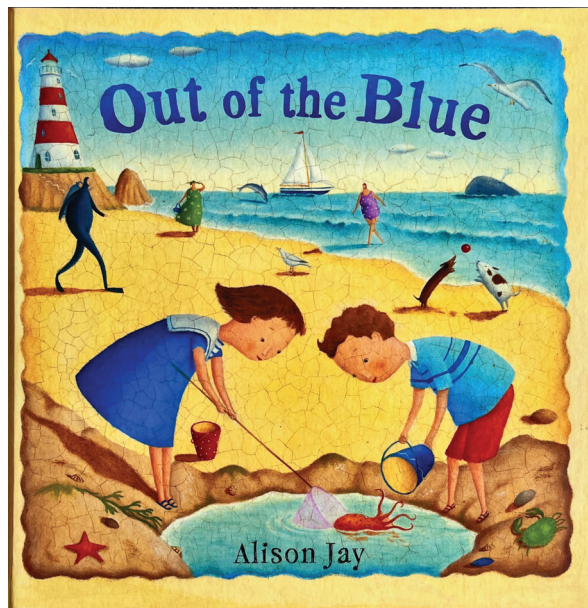
d) Tér és idő észlelése: a tér- és időváltások felismerésének a megfigyelése történik itt.

e) A képnyelv kreatív kiegészítése: Itt a képek által nem (egyértelműen) azonosítható részletekre kérdeztem rá, vagy olyan kiegészítéseket, továbbgondolásokat kértem tőlük, amiket a saját kreativitásukkal hoztak létre. Ezek a kérdések szubjektív válaszokat kívántak meg, és a képet mint inspirációt használták fel.

A megfigyelési szempontokat kísérő kérdéseket egyénileg a gyermek képességeihez mérten tettem fel, illetve fogalmaztam át.

ALISON JAY OUT OF THE BLUE (A SEMMIBŐL BUKKANT ELŐ) CÍMŰ KÉPKÖNYVÉNEK JELLEMZÉSE

Az *Out of the Blue* c. képkönyv gazdagon díszített könyvborítója már előrevetíti nekünk, hogy miről fog szólni a könyv. A történet egy világítótoronyból indul, ahol egy kisfiú lakik az apjával és kutyájukkal. Lemegy a partra a kisfiú az ismerősével, egy kislánnyal, akivel a tengerparton lévő kavicsokat és

kagylókat figyelik. Körülöttük a part és víz egyaránt tele van emberekkel, mindenki élvezi a jó időt, mígnem a hatalmas vihar első jelei mutatkoznak az égen. Mindenki kimenekül a vízből és hazamegy. Azt est leforgása alatt a vihar partra vet egy halászhálóba belegabalyodott hatalmas polipot. Mindenki a csodájára jár, mígnem a kisfiú észreveszi, hogy a polip sír. Gyorsan az állat segítségére sietnek a gyerekek és a környéken lévő összes ember, hogy kiszabadítsák őt. A többi tengeri állat is segít az uszonyával a vízbe húzni a polipot, ami sikerül is. A polip végül hálásan búcsút int a kisfiúnak, a megmen-tőjének.

A képen látottak azonosítása, szereplők megfigyelése

Ebben a képkönyvben a gazdagon kidolgozott képeknek köszönhetően eleve adott volt a rengeteg látnivaló és a szereplő. Ennélfogva jóval kevesebbet kellett kérdezni és többet beszéltek a gyerekek. A következő kérdéseket tettem fel a kutatás során: *Kit/mit látsz a képen? Mit csinál a kisfiú a kagylóból? Mit látsz az égen? Milyen állatot vetett a partra a vihar?* Mindegyik gyermek pontosan megnevezte a nyitott könyv első oldalán előbukkanó világítótornyt, olykor még háznak is elnevezte A., ugyanis a kisfiú ott lakik az apukájával. Továbbá az óvodások észrevették az állatokat, embereket és az őket körbevevő környezetet.

A *Mit látsz az égen?* kérdéssel a gyermekeket egy kicsit hozzásegítettem ahhoz, hogy feltűnjenek nekik a vihart jelző felhők. Majd ebből kiindulva a következő válaszokhoz jutottunk: S.: „...itt kicsit esőnek néz ki. Embereknek a tengerparton szép napsütés van, a tenger fölött meg eső.” B. egyszerűen elmondta, hogy esni fog és haza szaladnak az emberek. K. rávezetés nélkül észrevette, hogy esős felhők érkeznek a parthoz és esni fog az eső. Elmesélte, hogy ő is már hallotta otthon a vihart, de nem félt, mert „csak kicsit hallotta”. A. „Rossz felhőt. Hullámok és esik és dörög a ég.” kijelentéssel körülírta a képen látottakat. L. szerint nagy hullámok csaptak fel a világítótornyhoz.

Továbbá a gyermekek megfigyelték, hogy egy polipot vetett a partra a víz. Ezt a későbbiekben a kisfiú, a kislány és az összes tengeri állat – F. és L. nagy csodálatára – még a cápa is segített visszajuttatni a vízbe.

Két gyermek észrevette a különleges ábrázolási technikát, mellyel készült a képkönyv. Apró darabkáiban táru a szemünk elé maga a történet. A. „ez mintha össze lenne törve” és S. „ez ilyen darabos” kijelentéssel konstatálták gondolataikat.

Az érzelmek azonosítása

A kedves kis történet a polipról érzelmekkel teli, melyeket a könyv lapozgatása közben megfigyeltünk. Azt, hogy a polip sír és szomorú, a gyermekek kérdés nélkül is észrevették. A történetet a *Mit látsz az emberek arcán? Mit érez a polip? Miért sír a polip? Mit látsz az emberek arcán?* kérdésekkel fejtettük ki tovább a gyerekekkel. A. és K. röviden lezárták az érzélgős polip dolgát azzal a kijelentéssel, hogy szemet látnak és sír a polip. S. szerint „az emberek kétségbeestek a hatalmas élő polip láttán”. A következőt állította: „Hát nem örül neki, hogy kivették a vízből.” B. a polip arcára rámutatva úgy gondolta, a polip „Rosszul érzi magát, mert ilyen arcot vág.”, valóban ezt mutatja az ábra. Egyedülként továbbá ő látta úgy, hogy a polipot bekötözték az emberek, kihúzták a partra és most félnek tőle, mert rájöttek, hogy nagyobb, mint ők. L. egy, a legszebb álmából felkeltett szörnynek nézte a vízi állatot, aki „...mérges volt, aludt, mérges volt és nem volt mérges...”.

Ok-okozatiság felismerése

A képkönyv nézegetése remek lehetőséget biztosított a gyermekek számára, hogy megfigyeljék az egymásra épülő történeteket és meg is magyarázzák azokat. A gazdagon felépített események egymásra épülő sorozata magyarázatot követelt.

A következő kérdésekkel segítetttem ehhez a gyermekeket: *Szerinted miért mennek ki az emberek a tengerből? Hogy jutott a polip a tengerpartra? Miért félnek az emberek a poliptól? Miért segítenek az állatnak visszajutni a vízbe?* E szempont megfigyelésénél kaptam a legkülönbözőbb válaszokat a kérdéseimre, a gyermekek kreatív gondolataikat fejtették ki. A polipot „Kihúzták a partra ezzel (mutat rá a kötélre a kislány)” – válaszolta B. a *Hogy került a partra a polip?* kérdésemre. F. bizonytalanul adott választ ugyanerre a kérdésre, mégpedig a következőt: „Meghalva? De nyitva van a szeme, akkor nem. Nem is halt meg... a kislány kiszabadítja meg a kislány”. Egy határozott kijelentéssel A. úgy ítélte meg a polip helyzetét, hogy „szétnyitják és beviszik a világítótornyba”. A kislány itt a parton bábázkodó emberekre gondolhatott, akik éhesek lehettek. L. fejtette ki a legbővebben, szerinte mi folyik a polip körül a parton: „Osztt az emberek mind odavitték a fenyképezőjüket, telefonjukot, hogy lefényképezzék és elküldjék, akinek akarják. Osztt mindenki rávágott lekötöni ezt a polipot (itt arra gondolt, hogy az emberek segítettek a polipnak kiszabadulni). Osztt elment a rossz idő, belementek a vízbe és úszkáltak, hajóztak”. S. arra a kérdésemre, hogy szerinte *Miért segítenek a polipnak?*, beszámolt arról, mit látott előzet-

sen a vízi állatokkal kapcsolatban: „...mert egy vízi állat...és például van egy olyan nagy polip, mint ez az egész ovi”. F. így gondolta: „Azért, mert a gyerekek szeretik”.

Tér és idő észlelése

A napszakok váltakozását érzékelteti az illusztrátor, és a szereplők helyváltoztatása is szemléltetésre kerül a képkönyvben. A gyermekek észlelték a sötét égboltról, hogy éjszaka van, és a kisfiú az ágyában alszik. Észlelték a főszereplő futásának irányát a tengerpartra, illetve haza. Látták a tengerparton homokozó kislányt és kisfiút.

A képregényszerűen elrendezett képeket a tengerpartról már egy kicsit bonyolultabb volt számukra értelmezni, ahol az emberek mintha csak mozognának. Nem is tettem fel itt kérdést a gyermekeknek, ugyanis nem szerettem volna elbizonytalanítani őket és kizökkenteni a történetmondásból. Bár K.-nál a képkönyv nézegetésekor megfigyeltem egy érdekes momentumot. A következő szavakkal végigsimította a képkönyv oldalát: „Egész innen ide”. Érdekes módon nem jobbról balra irányította kezét, ami azzal is összefügghet, hogy a kislány többször használja a bal kezét, vagyis az a dominánsabb. Mintha az emberek mozgásának irányát szerette volna megmutatni.

A képnyelv kreatív kiegészítése

A következő kérdéseket tettem fel a gyermekeknek: *Mi lehet a tenger fenekén? Mit fog találni a kagyló belsejében? Ki lehet a kislány a kisfiú mellett?*

Még mielőtt feltárult volna F. szeme előtt a tengeri világ, megkérdeztem tőle, szerinte *mi van a tenger fenekén*. A következő választ kaptam: „Halacsák, vízipók, vízimacsák”. A tengerparton játszó fiút egy kis történettel írta le: „Keres kagylókat, talál...őőő, várj, ez mese? Megy a kisfiú, talált, keres egy kagylót és talált egyet, macskás bogarat, amit megmutat a barátjának és vándoroltak együtt kagylót keresni. Ennyi” – menet közben kijavította mondanivalóját, mikor eszébe jutott, hogy saját maga mesélheti el a képen látottakat, így a hanglejtése és a testtartása is megváltozott. Mintha csak nagy mesélésre készült volna fel.

F. a polip szemére ikonszerűen ráközelített képre azt hitte, egy kirakós része. A több részletben feltüntetett polip szemét először becsukva látjuk, majd kinyitja és végül kicsordult könnyét észleljük. Így jellemezte: „Szerintem ez ide való, ez ide és ez pedig... azért mondom, mert olyan a szeme, ez ide való és több nincsen itt.” (Rámutat F. a polip bezárt és könnyes szemére, majd húzza a kislány szerint a helyes részletre a képen.)

A kisfiú, aki a hatalmas vihar miatt bent ragadt a házban, hogy elüsse az időt, kövekkel meg kagylókkal játszott. K. szerint hangszert készít a kisfiú a parton talált kagylóból, F. azt állította, nyaklánc készül belőle.

Többször nem volt szükség rákérdezni a képen látottakra, a gyermekek önmaguktól hozzátették a gondolataikat.

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bálint Péter; Fenyő D. György; G. Gödény Andrea; Geszthelyi Hermina; Gombos Péter és mtsai, (2019). A vizuális narráció eszköztára a Design-könyvek sorozatában. Online. In: Révész, Emese. *Gyerekvilágok*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, ISSN 2063-1049. Elérhető: https://www.academia.edu/40296149/Gyerekvil%C3%A1gok_Studia_Litteraria_2019_1_2 (Letöltés ideje: 2023. december 14.)
- Goda Beatrix (2019): A „silent book” alkalmazásának lehetőségei könyvtári foglalkozásokon. Online. *Könyvtári Figyelő*, 28. évf., 5. sz., oldalak száma 8. Elérhető: <http://ki2.oszk.hu/3k/category/28-evfolyam/2019-5/> (Letöltés ideje: 2024. január 10.)
- Goda Beatrix; Péterfi Rita, (2021): Bevezetés a szöveg nélküli képkönyvek (silent bookok) alkalmazásába. In: Goda, Beatrix. *Szöveg nélküli képkönyvek*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 14–28. ISBN 978-963-19-9810-8.
- JANKÓ Judit (2023): Silent Book. Online. *Új Művészet*. Elérhető: <https://ujmuveszet.hu/kunszt/silent-book/> (Letöltés ideje: 2024. február 5.)
- Juhász Valéria (2021): A mesélés, képkönyv-nézegetés szerepe a literációs nevelésben. Online. In: Juhász, Valéria. *Határtalan nyelvészet alkalmazásban, határtalan alkalmazás a nyelvészetben*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, 11–17. ISBN 978-615-5946-44-8. Elérhető: https://acta.bibl.u-szeged.hu/74052/1/hatartalan_nyelveszet_tanulmanykotet_2021_011-024.pdf (Letöltés ideje: 2024. január 19.)
- Lovas-Szabó Kitti (2023): *Van még hely a polcon?* Kutatási vizsgálat beszámoló. Online. Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár Eger. Budapest: Pagony, 3–8. Elérhető: <https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2023/07/Van-m%C3%A9g-hely-a-polcon-A-silent-book-mint-%C3%BAj-m%C5%B1faj-a-k%C3%B6nyvt%C3%A1rakban-Lovas-Szab%C3%B3-Kitti-Az-%C3%A9-v-fiatal-k%C3%B6nyvt%C3%A1rosad%C3%ADj-elnyer%C3%A9s%C3%A9re.pdf> (Letöltés ideje: 2023. november 25.)
- Lovász Andrea (2023): Az első silent book konferencia hazánkban. Online. In: Lovas-Szabó, Kitti. *Van még hely a polcon?* Budapest: Pagony, 3–8. Elérhető: <https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2023/07/Van-m%C3%A9g-hely-a-polcon-A-silent-book-mint-%C3%BAj-m%C5%B1faj-a-k%C3%B6nyvt%C3%A1rakban-Lovas-Szab%C3%B3-Kitti-Az-%C3%A9-v-fiatal-k%C3%B6nyvt%C3%A1rosad%C3%ADj-elnyer%C3%A9s%C3%A9re.pdf> (Letöltés ideje: 2023. november 25.)
- Révész Emese (2017): Varázskép – világgép. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán – Mészáros Márton – Szekeres Nikolett (szerk.). *Mesebeszéd*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, 419–421. ISBN 9786155729058.
- Szilvássy Orsolya (2020): A sokoldalú képeskönyv. Korai literációfejlesztés képeskönyvekkel. Online. *Deliberationes*, 13. évfolyam 2. szám, 110–114. ISSN 1789-8919. Elérhető: https://real-j.mtak.hu/19882/2/Deliberationes_2020_13_2_.pdf (Letöltés ideje: 2023. december 6.)
- Varga Emőke (2021): A képeskönyvek óvodai felhasználása. Online. *Módszertani közlemények*. 61. évfolyam, 2. szám, 65–67. ISSN 2063-3734. Elérhető: *Módszertani Közlemények* 2021 – 61. évfolyam 2. szám (jgyph.hu) (Letöltés ideje: 2024. január 20.)
- Várnai Zsuzsanna (2017): Kép és szó. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán – Mészáros Márton – Szekeres Nikolett (szerk.). *Mesebeszéd*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, 387–404. ISBN 9786155729058.